

Tina Miletić, mag. iur., asistentica
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu

**ELEMENTARY PRINCIPLES OF THE ROMAN PRIVATE LAW, W.W.
Buckland, Cambridge University Press (first paperback edition 2014)**

Knjiga *Elementary Principles of the Roman Private Law* autora Williama Warwicka Bucklanda (1859. – 1946.), prvi put izdana 1912. godine, svoju vrijednost i važnost u istraživanju rimskog prava zasigurno najbolje pokazuje činjenicom da u sadržajno nepromijenjenom izdanju izlazi i danas. Svrhu knjige možda je najbolje objasnio sam autor u predgovoru gdje navodi kako je njegov cilj raspravljati o institutima, poticati i navoditi, a ne samo izlagati pravila i informirati. Također, pokušao je pokazati čitateljima da rimsko pravo nije samo mrtvo slovo na papiru, već skup instituta pod kojima su Rimljani zapravo živjeli. Isto tako izražava nadu da će studenti produbiti znanje i izvan sadržaja što ga pruža knjiga i da će oko svakog pravila koje pročitaju postaviti brojna pitanja. Iako na mnoga od njih možda i nije moguće dati odgovor, sama činjenica formulacije pitanja predstavlja veliki korak ka razumijevanju pročitano. Pravi duh antičkih instituta teško je predočiti, nije lako riješiti se predrasuda i iskustava stečenih u raznim pravcima razvitka tijekom godina. Ne pomaže ni činjenica da je veliki dio njemačkih znanstvenika, kojima dugujemo najveći dio našeg znanja o Rimu i rimskom pravu, bio usmjeren na sam razvoj rimskog prava znatno više negoli na izlaganje o principima koji su nekoć vrijedili. Zato se ova knjiga nastoji koncentrirati na analizu pravnih načela, koliko je to god moguće, na “rimski način”.

Knjiga se sastoji od predgovora, sadržaja, devet poglavlja i stvarnog kazala (ukupno 419 stranica).

Prvo poglavlje (1. – 12. str.) sastoji se od uvoda i nacrtu Institucija. Kako autor navodi na samom početku, knjiga kojoj dugujemo najveći dio našeg znanja o rimskom klasičnom pravu jesu Gajeve Institucije, čiji je utjecaj oslabio tek nakon Justinijanovog naređenja Tribonijanu da usvoji njezine osnove za djelo koje je trebalo istisnuti sve ostale pisane riječi. U nastojanjima da se rekonstruira klasično rimsko pravo, od 15. pa do kraja 18. stoljeća, Gajev originalni tekst smatran je nestalim te je stoga i malo korišten. Nakon velikog otkrića Gajevog teksta na pergamentu, skrivenog ispod teoloških rukopisa, trebalo je praktički ispisati novu povijest rimskog privatnog prava. Od ostalih značajnijih djela treba istaknuti još Paulove Sentencije i Ulpijanove Regule, ali po važnosti Gajevim Institucijama parira jedino Justinijanova Digesta.

Gaj smatra da se pravo sastoji od 2 elementa od kojih je prvi *ius civile* – karakterističan samo za Rimljane, a drugi *ius gentium* – zajednički za sve narode. Ne spominje se termin *ius naturale*, ali govori se o pravima koja su svima zajednička i koja svima, po prirodi, pripadaju. Autor nadalje analizira sličnosti i

razlike u shvaćanju pojedinih pojmova te izvora prava u Gajevim Institucijama i Justinijanovoj Digesti.

Drugo poglavlje (13. – 57. str.) odnosi se na pravo osoba. Međutim, autor na samom početku ističe da predmet Prve knjige Gajevih Institucija nije pravo osoba u punom opsegu tog izraza. Naime, spominju se samo neke osobe: rob, *libertinus*, *filiusfamilias*, osoba *in manu* ili *in mancipio*, *paterfamilias*, osobe pod skrbištvom, tutor, kurator. Tako je tematika ropstva, položaja roba, načina postajanja robom i načina oslobođenja obrađena u prvom dijelu poglavlja. Nadalje se objašnjava institut *anniculi probatio*, rimski koncept braka, posvajanje, *capitis deminutio*, tutorstvo i starateljstvo.

Treće poglavlje (58. – 119. str.), naslova Stvarno pravo. Vlasništvo – počinje klasifikacijom stvari. Autor tako ističe podjelu stvari na *res corporales* i *res incorporales*, te činjenicu da su fizičke stvari *res corporales*, a prava, kao nešto nepodložno osjetilima, *res incorporales*. Međutim, jedno pravo redovito se tretira kao *res corporales*, a to je pravo vlasništva. Tako primjerice svi načini stjecanja tjelesnih stvari, ujedno su i načini stjecanja prava vlasništva. Nadalje se analiziraju bonitarno vlasništvo, vlasništvo nad provincijskim zemljištima i peregrinsko vlasništvo. Idući institut koji, prema riječima autora, izaziva najviše polemika, jest posjed – čiji je glavni princip zaštite pravo posjednika da ne bude smetan u svojem posjedovanju, osim u pravom propisanom postupku. Načini stjecanja vlasništva dijele se, prema Gaju, na one koji se temelje na *iuri civili* i one temeljene na *iuri naturali*, i upravo se načini stjecanja obrađuju u nastavku trećeg poglavlja. Na samom kraju poglavlja ukratko su izložene služnosti.

U četvrtom poglavlju (120. – 182. str.) – *Universitates Iuris*. Oporučno nasljeđivanje – u uvodu se definira pojam *universitas iuris* kao suma nečije aktive i pasive koja se sastoji od više elemenata koji sačinjavaju financijsko stanje, odnosno bilancu. Smrću neke osobe, sva prava i dužnosti, izuzev onih neprenosivih, prelaze na nasljednike. Autor napose razrađuje neke institute čija se problematika javlja u nasljednom pravu: *adrogatio*, *bonorum emptio*, *cessio in iure hereditatis*, *adsignatio liberti*, *hereditas iacens*. Međutim, najveći dio poglavlja fokusira se na oporučno nasljeđivanje, na sposobnost sačinjavanja oporuke i sposobnost nasljeđivanja, forme oporuke, institut nasljednika (*heres*) – koji je oduvijek bio glavni i neophodni dio svake oporuke, na nemoguće uvjete – koji nisu dovodili do ništetnosti oporuke kao što bi bio slučaj u ugovornom pravu, već su jednostavno zanemarivani, na pojam *cretio*, supstitucije, razbaštinjenje, legate i fideikomise.

Peto poglavlje (183. – 223. str.) tiče se intestatnog nasljeđivanja i instituta *bonorum possessio*. U ranijim razdobljima rimske povijesti oporučno nasljeđivanje bilo je iznimka, dok se kasnije zakonski nasljeđivalo samo u izuzetnim situacijama. Isto tako bitno je spomenuti tijekom evolucije pravila zakonskog nasljeđivanja koja su revidirana više puta, no isti je smjer kojim su te promjene išle. Naime, sustav zasnovan u potpunosti na agnatskom srodstvu, a time i agnatskom nasljeđivanju, postupno je istisnut najprije djelatnošću pretora,

a zatim do doba Hadrijana i zakonskom regulativom. U Justinijanovoj kodifikaciji više uopće nema traga takvom načinu razmišljanja, jer je sve zasnovano na krvnoj povezanosti i nasljeđivanju na osnovi krvnog srodstva. *Bonorum possessio* je sustav nasljeđivanja koji se bazira na pretorskom pravu. Razlikujemo *bonorum possessio cum re* – situaciju kada osoba koja primi odobrenje bonorum posesije nasljedstvo zadržava unatoč tužbi osobe ovlaštene na nasljedstvo po civilnom pravu i *bonorum possessio sine re* – kada osoba ovlaštena na nasljedstvo po civilnom pravu pobija pretorovo odobrenje bonorum posesije.

Šesto i sedmo poglavlje (224. – 335. str.) obrađuje tematiku obveznog prava općenito i preko pojedinih ugovora. Na početku izlaganja navedene materije imamo definiciju obveze kao veze između dvije osobe, dužnika i vjerovnika, koja može biti promatrana iz kuta jednog i drugog pa tako govorimo o obvezi, odnosno o pravu. Začetak osobne naravi obveza imamo upravo u rimskoj povijesti, pa je tako zanimljivo spomenuti da je u klasičnom pravu vlasništvo bilo praktički jedino pravo koje se moglo izravno prenositi na drugoga. Buckland nadalje klasificira obveze, objašnjava kauzu pojedine obveze, a zatim se analiziraju sljedeći instituti: *nexum*, *fiducia*, *mutuum*, *depositum* i *commodatum*, *pignus*, *hypotheca*, *stipulatio*, razdijeljene i solidarne obveze, adstipulatori i adpromisori. Drugi dio šestog poglavlja posvećen je u kratkim crtama literalnim, inominatnim i konsenzualnim kontraktima, a potom nešto detaljnije konkretnim ugovorima: kupoprodaji, najmu, ortaštvu i nalogu. Sedmo, pak, poglavlje obrađuje opće pojmove obveznog prava poput bludnje, stupnjeva krivnje, naturalnih obveza, prestanka obveza, novacije, ugovora u korist i na teret trećih osoba, kao i kvazikontrakte te obveze nastale iz delikata.

U osmom i devetom poglavlju (336. – 410. str.) autor izlaže materiju procesnog prava, ali počinje izlaganje s pojmom “pravo tužbi” koje se može definirati i samo kao procesno pravo, barem sa suvremenog stajališta, ali i kao pravo koje diktira što je u određenim okolnostima odgovarajuće pravno sredstvo, odnosno pravo koje određuje korake koje može poduzeti svaka osoba koja ima, ili misli da ima, zahtjev usmjeren protiv druge osobe, u cilju sudskog odlučivanja o meritumu spora. Daljnji tekst usmjeren je na analizu legisakcija, kondikcija, dijelova formule, vrste prigovora i vrste tužbi. Posljednje, deveto, poglavlje knjige bazira se na određenim stadijima građanskog postupka, pa se obrađuje litiskontestacija, mogućnost prijeboja tražbina u postupku, zatim sam tijek postupka, presuda i ovrha. Na kraju je poseban naglasak stavljen na interdikte – naredbe magistrata koje su dovodile do daljnjeg pravnog postupka ako se ne bi ispoštovale, klasifikaciju interdikata i procedure izdavanja.

Na trenutke kompliciran leksik ove knjige, uz upotrebu ponekad nerazjašnjenih latinskih pojmova i izreka, ne smije djelovati obeshrabrujuće. Dapače, trebao bi potaknuti svakog čitatelja da dade vlastiti doprinos i da se ozbiljno posveti izučavanju pojedinog instituta koji je možda i samo spomenut, ali čije razumijevanje zahtijeva kompleksnost ostale materije. Djelo je zamišljeno i tako da na neki način budi znatiželju, pa spominje neke segmente rimske povijesti i rimskog prava koji

su još nedovoljno istraženi, koji su ostali zakopani u pijesku vremena, ali samo čekaju svoj red da dođu još jednom pod svjetlo sunca, da postanu centar pažnje nekog mladog i ambicioznog istraživača koji će im ponovno udahnuti život.